

MAGYAR KÖZMONDÁSOK

az 1825-ik esztendei országgyűlésen lévő követekre ruházva.

A Dunán innen való kerület.

Varmegye.	Ablegatus.
Árva.	{ <i>Abaffy.</i> Árva marad Árva, ha nem segítenek rajta. <i>Zmeskál.</i> Csak az alacsony lélek szokta maga dolgát a haza dolga palástja alá dugni.
Bars.	{ <i>Balogh.</i> Nem mindég áll az: mondj igazat, betörök a fejed. <i>Plathy.</i> Irással is ki lehet magát magyarázni.
Bács.	{ <i>Szusich.</i> Mást gondolni, mint mondani, nem illik egy magyarhoz. <i>Rudich.</i> Nem azért van küldve a követ, hogy csak hallgasson.
Esztergom.	{ <i>Huszár.</i> Plátó tanítványai hallgatással kezdték a tanulást. <i>Lippay.</i> Akárhogy fördik a holló, mindég fekete marad az.
Honth.	{ <i>Gudits.</i> Lassan járj, tovább érsz. <i>Majthény.</i> A ki nem iparkodik magyar lenni, bátran otthon maradhat.
Liptó.	{ <i>Kubinyi.</i> Szorgalom mellett gyöngye vesszőből válhat idővel az árbocza is. <i>Palugyai.</i> Ki az önmaga véleményi jóságáról meg van győztetve, majd megszólal.
Neógrád.	{ <i>Gyurtsányi.</i> Ha az órát fel nem húzzák, nem jár az. <i>Prónay.</i> Nem vágják le egy vágással a tölgyet.
Nyitra.	{ <i>Uzovich.</i> Hideg vér, meggondolás hasznosabb a tüzességnél. <i>Babóthy.</i> A kis bögre hamar felforr.
Pest.	{ <i>Péchy.</i> Mindég kérődzik, még sem emésztheti meg a gyomra az el nem sült reménynek pilleláját (?) <i>Fejérváry.</i> Szabad a követnek mást érezni és mondani, mint a társának, csak elegendő okát adja mondásának, és az a törvénnyel és utasítással ne ellenkezzen.
Pozsony.	{ <i>Bartal.</i> A fejedelmet és a hazát külön szeretni nem lehet. <i>Takács.</i> Sok kisebb jó tanácsból nagy jó is kerekedhet.
Turóc.	{ <i>Justh.</i> Ha eddig nem mutatta magát, hogy ért, mikor várhatja azt a haza. <i>Rutkay.</i> A néma követ kára a hazának s teher a megyének.
Trencsén.	{ <i>Borsitzky.</i> Csak a tiszta hazafiúság adhat merészséget. <i>Nemák.</i> A szabadságot csak szabadon lehet védelmezni.
Zólyom.	{ <i>Radvánszky.</i> Lassú víz partot mos. <i>Benitzky.</i> Több nem tudni, mint nem akarni.

A Dunán túl lévő kerület.

- Vármegye. Ablegatus.
- Baranya. { *Kajdátsty.* A borban sem szeretik már a vereset.
 { *Répany.* Nem minden pár egyezik meg egymással.
- Győr. { *Bezerédy.* Ha most nem is, talán majd máskor.
 { *Kolosváry.* Nem mindég az, a mi igaz, talál elfogadást.
- Komárom. { *Ghyczy.* Azért hozták eleink a törvényt, hogy azzal védel-
 mezzük hazánkat.
 { *Pázmándy.* A haza java elősegítésére való igyekezet szép
 hazafi tulajdonság.
- Mosony. { *Németszeghy.* Á rossz musicus mindennap egy nótát felejt.
 { *Farkas.* Jobb hallgatni, mint rosszat mondani.
- Somogy. { *Somsits.* A mi egész, nem fél a nyilvánosságtól.
 { *Czindery.* Rossz ember, a ki többet tesz, mint a mi tőle kitelik.
- Sopron. { *Nitzky.* Jó a csendes ember, oda, a hova kell.
 { *Nagy Pál.* Polgári koszorút érdemleni szép — de nem könnyű.
- Székes Fehér. { *Marich.* Nem minden követ követ valamit.
 { *Végh.* Nem szalad a teve, mégis halad.
- Tolna. { *Döry.* Inkább az érdem után, mint a haza javára tusakodik.
 { *Nedetzký.* Néma embernek senki sem érti a szavát.
- Vas. { *Nitzky.* Nehéz megtudni, melyik jó vagy rossz, végén a
 dolognak.
 { *Skerletz.* A szabadsággal könnyebb élni, mint azt előmozdítani.
- Veszprém. { *Rohonczy.* Az igazat vitatni, senki sem tilthatja.
 { *Bezerédy.* Kevés szóval is sokat lehet néha mondani.
- Zala. { *Szegedy.* A hazafiúságnak igaz próbaköve a tiszta lelkiismeret.
 { *Deák.* Jobb az igazat kimondani, mint a rosszat szépíteni.

A Tiszán innen való kerület.

- Vármegye. Ablegatus.
- Abaúj. { *Vitéz.* Sokat kotkodácsol, keveset tojik, fene enné meg a tojását.
 { *Komáromy.* Bömböl a bika, ha megharagszik.
- Beregh. { *Br. Perényi.* A ki előbbre néz, mint a hová lép, hamar
 megbotlik.
 { *Rhédey.* A kinek nincs kedve a dologhoz, kár, hogy más
 helyét foglalja.
- Borsod. { *Vay Ábr.* Csak a jóban kell s lehet eleink példáit követni.
 { *Ragályi.* A keserű dohány virágja meg a méze is keserű marad.
- Gömör. { *Máriássy.* Az elaggott oroszlánon a szúnyog is kifog már.
 { *Szent Miklóssy.* Egészség kell a törvényhozáshoz.

Vármegye.	Ablegatus.
Heves.	{ <i>Földváry</i> . Nagyobb a viszhang a szózatnál. <i>Br. Orczy</i> . Lehet igazán érezni, de igazat mondani is lehet.
Sáros.	{ <i>Bornemissza</i> . Sárosi vitéz sohasem tett bövséget az országban. <i>Szinyey</i> . Nem mindég a nagy testben lakik a nagy lélek is.
Szepes.	{ <i>Almássy</i> . Országunk havasaiban is terem magyar szívű ember. <i>Gr. Csáky Sánd.</i> Akarna a szarka, de nem bírja a farka.
Torna.	{ <i>Ragály</i> . Nem mind jó magyar az, a ki jól beszél a nyelvén. <i>Gr. Andrássy</i> . Igyekezet s idő által válik az ember.
Ungh.	{ <i>Szerentsy</i> . Kis ember is adhat a nagynak jó tanácsot. <i>Bernáth</i> . Többet kell a vadásznak tanulni, mint a puskát elsűtni.
Zemplén.	{ <i>Szemere</i> . A kakas is úr a maga szemétjén. <i>Gr. Schmidegg</i> . Nagyobb a füstje, mint a pecsenyéje.

Tiszántúl való kerület.

Vármegye.	Ablegatus.
Arad.	{ <i>Kovács</i> . Fábul sohasem lesz erős buzogány. <i>Bittó</i> . Mellékes út nem visz el mindég a célra.
Békés.	{ <i>Vidovits</i> . Szólani, és mondani valamit: nem mindegy. <i>Horváth</i> . Fitoktatás kedvéért kár szólani.
Bihar.	{ <i>Zombory</i> . Okkal móddal sokra lehet menni. <i>Miskolczy</i> . Ha nem lehet sokat használni, a kevés sem megvető.
Csanád.	{ <i>Tököly</i> . Könnyebb ökröt hizlalni zöld gyepen, mint törvényt hozni zöld asztalnál. <i>Nyéky</i> . Dicséretes az igyekezet is, ha jóra czéloz.
Csongrád.	{ <i>Babartzy</i> . Otthon is kell az ember. <i>Bene</i> . A példa s megszokás elősegítheti az újonczot.
Krassó.	{ <i>Jakabfy</i> . A milyen a tanácsos, olyan a tanács is. <i>Petrovits</i> . A nyul se szaladna, ha nem félne.
Máramaros.	{ <i>Szaplontzay</i> . Haza szokott járni barlangjába telelni a medve. <i>B. Sztójka</i> . Ha a bátorság tiszta érzésből ered, nem véték.
Szabolcs.	{ <i>Gr. Dezsényffy</i> . Apollo s a múzsák nem mindég szükségesek a törvényhozásra. <i>Bónis</i> . Még nem tudni, az ész hibázik-e vagy a tudomány.
Szathmár.	{ <i>Izsák</i> . Sok szóból nem válik mindig a jó beszéd. <i>Br. Vécsey</i> . A közebb úton járni legbiztosabb.
Temes.	{ <i>Muslay</i> . Másra bizakodni gyáva magyarság. <i>Császár</i> . A hattyú is szokott énekelni, még sem tartják kalitkában.

- Vármegye. Ablegatus.
 Torontál. { *Kászony*. Birtokot és törvényt határozni nagy különbség.
 { *Marczibányi*. Engedj meg néki, mert nem tudja, mit beszél.

Horvát és Tótországi követek.

- Vármegye. Ablegatus.
 Pozsega. { *Markovits*. Elfogható érzésnek gátlása a szólásra való bátorság.
 { *Jankovits*. Ha csak tanulni jött, úgy a hallgatása nem hiba.
 Szerém. { *Partetich*. Régi viceispány lehet, de csekély törvényhozó.
 { *Poszovetz*. Nem mindenbe vág, a hová néz.
 Verőtcze. { *Szalopek*. Deák nyelvben is elfogadható volna a jó tanács.
 { *Hegedűs*. Ha nincsen gyantázva a vonó, nem szól a hegedű.

Szilassy József koronaőrnek a nagykörösi ev. ref. főgymnasium könyvtárában levő kéziratgyűjteményéből

közli: BENKÓ IMRE.

ADALÉKOK CODEX-IRODALMUNK FORRÁSAIHOZ.

I.

Az »öt esztendőös gyermek« története a Példák könyvében
és az Érsekújvári codexben.

Horváth Cyrill dr. a bajai kath. főgymn. 1891—92. évi Értesítője program-értekezésében igen hasznavehető, bár nem teljes lajstromát állította össze a Nyelveléktár kötetei során megjelent legtöbb codexünk példáinak. E lajstromot egyik codexünknek, az egyetemi könyvtárban őrzött Példák könyvének (NyET. VIII.) részletes ismertetésével toldja meg középkori irodalmunk forrásainak szorgalmas bűvára. Itt e kis terjedelmű, de változatos tartalmánál fogva kiválóan érdekes nyelvemlékünk java részének, a benne lévő legtöbb példának forrását elég szerencsésen a XV. század egyik legnépszerűbb prédikációs könyve függelékében: a Herolt-féle »Promptuarium exemplorum«-ban jelölte meg. Csak az a kár, hogy idézett értekezése további folyamán következetes összetévesztéssel mindig a »*Speculum exemplorum*« című másik, nem kevésbé elterjedt és népszerű, de sokkal bővebb példatárat emlegeti, a melynek ismeretlen gyűjtőtől eredő tarka egyvelege, az igaz, sokszor találkozik a Promptuarium egyes darabjaival. De ezzel már csak azért is bajosan volt összezavarható, mert Horváthnak a Példák könyve egyes fejezeteihez mellékelt forrásmutatványai, helyeik pontos idézéseivel együtt, csakugyan a Promptuariumra vallanak. Még egy másik lapsusát is meg kell itt Horváthnak igazítanunk. Herolt helyett mindig Herold-ot ír. Pedig a *Discipulus* néven ismertebb és rendszeren így idézett Herolt János angol dömés

nem tévesztendő össze *Herold* Jánossal, a hírneves bázeli kiadóval, a ki 1555-ben szintén adott ki egy a *Discipulus*éhoz hasonló célú, de egészen más tartalmú páldatárat: »*Exempla virtutum et vitiorum*« czímen. Ez apróbb botlásokat csak azért jegyeztük ki talán kicsinyeskedőnek látszó gonddal, hogy a nálunk még mindig divatos másodkézből való idézgetés révén további hibák szülőivé ne váljanak.

Most e kitérés után a *Példák* könyvéhez kerülvén vissza, mondtuk az imént, hogy e kis codexünknek nem minden, csak nagyobb számú elbeszélésére nézve mutatta és mutathatta is ki Horváth a *Promptuariumból* való eredetet. Vannak ugyanis e kéziratban, még pedig annak a túlnyomó tartalmát tevő »példái« közt is olyanok, a melyek más-honnan kerültek. Ilyen a többi között a 8—12. lapon (Ny E T. VIII. 91—93.) olvasható »gyónásról való példa«, mely a három igaz mondás árán a halálbüntetéstől megszabadult rabló esetét alkalmazza a töredelmes bűnösre. Ez szórúl-szóra a *Gesta Romanorum* ú. n. vulgaris szövegének az 58. elbeszélése annak tanúságával egyetemben, a mint ezt csak a minap az Egyet. Philol. Közlöny ez évi áprilisi füzetében kimutattam. Megvan e példa az Érsekujvári codex 525—526. lapján is (NyET. X. 281—282.). E codexünkkel különben a *Példák* könyve, mint már Horváth C. is megjelölte idézett lajstromában (15. l.), még két helyütt találkozik; s hogy e találkozás alighanem több pusztá véletlennél, azt ugyancsak Horváth is megemlíti; sőt belőle némi következtetést is von le említett értekezése végén. Erre mi itt nem kívánunk kiterjeszkedni; csak a két megnevezett codex másik két párhuzamos helyének egyikét: a *Példák* könyvének 37—43. (NyET. VIII. 105—107.) és az Érsekujvári c. 363—365. (NyET. X. 64—66.) lapján lévő akarjuk a már ismert forrásúak közé iktatni.

Horváth a *Példák* könyve tartalmának elsorolásánál erről a darabról csak annyit mond, hogy »itt a codex (t. i. a *Péld. k.*) eltér a *Discipulustól*.« És ez annyiban igaz is, hogy a *Discipulus* beszédeggyűteményének a függelékében, a *Promptuariumban* e példa nincsen meg; de megvan a Herolt-féle prédikációk egyikében: az I. rész (De Tempore) 20. beszédének a záradékában Q betű alatt. (Én alább is az 1492. évi nürnbergi kiadást idézem.) És innen van elég hiven lefordítva mind a két említett codexünkben; még pedig, a mint az alábbi egybevetésből, úgy hiszem, eléggé kitetszik, nem akként, hogy az Érsekujvári codexnek és a *Példák* könyvének írója külön-külön ültette át e példát magyar nyelvre; hanem úgy, hogy mind a ketten közös eredetit másoltak más-más időben, eléggé eltérő orthographiával.

Ebből már most az a tanulság, hogy a ki a Példák könyvének még meg nem jelölt forrású darabjait is eredetök helyére kívánja visszavezetni, az jól teszi, ha a Promptuariumot megelőző beszédek is átolvassa, a miből különben, mint majd alább látjuk, mellesleg is derül egy-egy világsugaracská codexeink egyik-másik helyének származására.

Még csak azt akarjuk megérinteni, hogy Pelbártnak legtöbb codexünk-höz való viszonyát Szilády és Horváth érdemes nyomozásai alapján ismervén, arra is gondoltunk, hátha ebben az esetben is, mint annyi másban, tán Pelbárt volt a közvetítő, s hogy említett codexeink talán nem egyenesen a Discipulusból, hanem a Heroltot elég sűrűn idézgető híres magyar prédikátortól vették át e példát? Nem is szólván azonban arról, hogy Pelbártnál eddig épen ezt az elbeszélést még nem leltük meg, — mert hisz elkerülhette a figyelmünket annyi száz között a vaskos foliansok szemrontó olvasgatása közben, — de már a Példák könyvének a Discipulus művével való kétségtelen összefüggése is valószínűtlennek tünteti fel ezt a különben ki nem zárt lehetőséget.

Egyelőre elégnek tartjuk a két magyar szöveget egymással szembeállítva, belőlük két mutatványt, egyet a történet elejéről, a másikat pedig a végéről közölni, s alájuk a Discipulus illető sorait kényelmesebb összehasonlíthatás kedvéért lenyomatni. A három szöveg illetően egybevetéséből az önként ajánlkozó következtetéseket ki-ki maga is kényelmesen levonhatja. Még csak azt jegyezzük meg, hogy míg a Discipulus elbeszélése elején megjelöli a neki forrásul szolgált *Apiariust* (teljesebb czímén »Bonum universale de apibus«, a XIII. században virágozott Thomas Cantimpratensis, v. Cantipratanus nagyobbrészt elveszett »De naturis rerum« című könyvének egyik töredéke): addig a mi magyar fordítónk szövegének mind a két változata elhallgatja e tovább vezető utalást. Tehát e részben nem oly lelkiismeretes pontosságú, mint hasonló esetekben Pelbárt, a ki, ha pl. valamit a »Speculum exemplorum«-ból merít, rendesen oda teszi melléje nemcsak ezt, hanem még a Spec. forrását is, ha azt ott megjelölve találta.

Érsekujv. c. 363.

Olvaftatyk nemely pelda egy artatlan gyermekrewl hogy mely gyermek meg tartottha wala az keresztfeznek artatlan/fogat es ez kepen kezdetyk eel

Egy nemynemő warofban wala egy gyermek kynek wala ewt ez-tendeye ez gyeermek wala tyztelendew zwlektwl tamadoth mely

Példák k. 37.

Oluaftatyk egy pelda. Egy artatlan gyermekrewl. hog mely gyermek meg tartotta wala az keresztfeznek artatlan/fogat.

Vala egy gyermek kynek wala ewt eztendeye . es ev wala tyztelendew zwlektevl tamadot . Mely gyermek mykoron elewzer latta volna zent

gyermek Mykoron elewzer latta wolna zent ferencznek fyajt az mynorokat meg kere az artatlan gyermek az ew zwleytwl hogy ew es yarhatna olyatan ruhaban mykeppen az mynorok

ferenchnek fyajt . az mynorokat. meg kere az gyermek az ev zuley-
tevl hog ev es jarhatna olyatan
ruhaban . mykeppen az mynorok . . .

Disc. Exemplum de quodam puero innocenti qui innocentiam baptismalem seruauit. [et legitur in li. de apibus.] quod quidam puer annorum quinque de honestis valde parentibus fuit ortus qui primo uisis fratribus ordinis minorum a parentibus suis petiuit ut ipsorum habitu vestiretur.

Érs. c. 365.

. . . azert Mykoron az mynorok es az mynor fraterék akarnyak ez gyermeknek temetefekoron a fernel Mondany az deprofondyft femmy-
kepen megh nem Mondhatak yol lehet nagyon erelkedenek Es nagy fokzwer elewl kezdyk wala annak okaert meg ertek az mynor fratherek hogy nem wolna zwkes eez zentfe-
ges lelek fenkynek ymadlagawal az ew zwlei kegyk ez ew fyanak peldayawal annet haaznalanak hogy az gyermeknek halala wtan Mynden ez wylagyakat meg wtalwan el hágak az ew atya bemene zent damokos atyank zerzetyben az ew annya kegyk Mene zent bernald zerzetyben Es mynd ketteen teekelletes zerzetefek lwnek aaz wr yftennek bodogwl Es nagy | Zorgalmatoffagal zolgalanak Es halaloknak wtanna wewek az ewrek bodoglagot kyt engegygen Mynekwnk attya fyw zent lelek egy ewrewk Iften amenetct.

Péld. k. 42.

. . . . Azert mykoron az mynor fraterék akarnanak ez gyermeknek temetefe koron az feernel mondany az deprofundit . femmy keppen meg nem mondhatak . jollehet nagy fokzer elevl kezdeek . Annak okaert meg erteek az fraterék . hog nem wolna zwkes az zentfe ges lelek fenkynek jmadlagawal . Az ev zuley kedeg . az gyermeknek peldayawal annet haznalanak . hog ez gyermeknek halala wtan . mynden ez velagyakat meg vtaluan el hagyak // (43.) Az ev atya be mene zent damancos atyank zerzetyben . Az ev anya kedeg mene zent bernald zerzetyben . Es mynd ketten tekkeletovs zerzetevflek levnek . az vr iftennek boldogul zolgalanak . es halalok wtan veveek az evrek bodoglagot . : A. N. ihs.

Disc. Igitur post mortem eius cum ad sepulcrum illius ubi sepeliendus erat stantes quidam ex fratribus minoribus, psalmum scil. De profundis dicere voluissent: nullo conatu et nulla reiteratione hunc psalmum dicere potuerunt. vnde per hoc dabatur intelligi illam sanctam animam nullis orationibus indigere. Parentes vero post mortem pueri intantum exemplo filii profecerunt, ut omnia oblectamenta seculi deserentes: pater ordinem predicatorum, mater autem cisterciensium ordinem eisdem temporibus intrauerunt et deo feliciter seruiuerunt.

KATONA LAJOS.